

Deák Ferenc reformkori nézetei a nevelés jogáról

Bényei Miklós

Történelmünk legendás időszakát, a reformkort mindmáig kitüntetett helyen őrzi a nemzeti emlékezet. Minden bizonnyal azért, mert ebben a két évtizedben kapott új lendületet és új tartalmat az erőteljes nemzeti mozgalom, a nemzeti önrendelkezésért folyó harc, amely immár szorosan összefonódott a polgárosodás, a polgári átalakulás követelményével. A polgári és nemzeti törekvések nagy erővel jelentkeztek a művelődés, a szellemi kultúra területén is. A kor legjobbjai, elsősorban a liberális gondolkodók, politikusok világosan felismerték, hogy a feudalizmus felszámolása, az ország önállósága feltételezi az új művelődési feladatok megoldását, a nevelés- és oktatásügy korszerűsítését. A politikai vezetőréteg tagjai — még a felvilágosodás eszmerendszerében gyökerező módon — őszintén hittek a nevelés és az oktatás erejében; abban, hogy az embert, a felnövekvő nemzedékeket a helyes gondolkodás és cselekvés útjára vezérelheti, és ezáltal megváltoztathatja vagy éppen megszilárdíthatja az adott viszonyokat, hozzájárulhat a nemzet sorsának formálásához. Ennélfogva ez idő tájt vált a nevelés és az oktatás egyértelműen politikummá, politikai tárgyá. A rendi országgyűléseken, a megyegyűléseken, a kormány szerveknél, a politikai irodalomban és az időszaki sajtóban egyaránt feltűnően sokat foglalkoztak e témakörrel. A különböző politikai irányzatok és árnyalatok képviselői mind gyakrabban foglaltak állást a felvetődő kérdésekben.

Miután a hazai polgári átalakulás vezetői, a nemesi liberálisok a gazdasági-társadalmi rend megváltoztatását nem forradalom által, hanem reformokkal, törvényhozási úton akarták elérni, a nevelés- és oktatásügy legjelentősebb, legnagyobb horderejű kérdéseit is az országos politika legfontosabb fórumán, a rendi országgyűlésen vitatták meg. Az országban idegen dinasztia uralkodott és a kormány szervek a bécsi udvar elgondolásait, rendelkezéseit hajtották végre, így a nemzeti törekvések, a reformelképzelések elsősorban az országgyűlésen jutottak kifejezésre. Az országgyűlés törvényeket alkothatott — igaz, csak a király jóváhagyásával —, vagyis reális lehetősége is volt a reformeszmék megvalósítására, igazán hatékony és az egész országra kiterjedő hatállyal bíró intézkedések kezdeményezésére, meghozatalára. Az sem csökkentette a dietai tanácskozások jelentőségét, ha az országgyűlés által készített törvényjavaslatokat az uralkodó elutasította, vagy ha még a

törvényszöveg megfogalmazásáig sem jutottak el. Nagyon fontos lehetett az is, hogy egy-egy javaslat egyáltalán szóba került, hogy elhangzottak az érvek mellette is, ellene is, mert eközben formálódott a közvélemény, érlelődtek a nézetek.¹

Ez a politikai színtér, a törvényes harcmódor kiválóan megfelelt a reformkor egyik legjelesebb, már fiatalon nagyra becsült személyisége, Deák Ferenc számára. A zalai követet kivételes jogi jártassága, higgadt habitusa, hatalmas tehetsége mindjárt első diétai hozzászólásai után a reformellenzék vezetőinek sorába emelte. Pályájának, életművének kutatói kevés figyelmet fordítottak arra, hogy a reformkori országgyűléseken, továbbá követjelentéseiben jó néhány művelődéspolitikai kérdésben is megnyilatkozott. Osztotta kortársai azon véleményét, amely a nevelés társadalmi szerepét igen magasra értékelte: „a népnevelés és közművelődés ügyében munkátlanul vesztegleni oly vétkes mulasztás, mely századokon gátot vet a nemzet erkölcsi s polgári kifejlődésének” — írta 1836. június 20-án küldőinek.² Négy esztendővel később, 1840. július 27-én hasonló határozottsággal, ám pozitív megközelítésben és általánosítható érvennyel fogalmazta meg sorait a népnevelésről: „minden áldozat, mi e célra fordítatik, a hazának és emberiségnek oltárára van letéve. Nevelni a népet oktatással, intéssel, célszerű törvényekkel, ez a legnemesebb feladat, mert kifejti a nemzet erejét, virágzásra emeli a hazát, biztosítja törvényeink szentségét, s az embereket jobbakká s boldogabbakká teszi.”³

Deák Ferenc nem volt oktatáspolitikus a szó mai értelmében, mint ahogy nem volt az a liberális ellenzék sok más vezetője sem. Pontosan felismerte viszont a nevelés- és oktatásügy politikai, jogi tartalmát. Világosan látta, hogy a hazafias érzés, a nemzeti öntudat felébresztése és elmélyítése, az osztályok és rétegek közeledése és összefogása, vagyis az érdekegyesítés, az anyagi jólét, az erkölcsök javítása és a közízlés fejlesztése nem lehetséges a közértelmesség és az általános iskolázottsági szint emelése, a nevelési jogok kiterjesztése, az iskolarendszer és az oktatási igazgatás modernizációja nélkül. A nevelés- és oktatásügy szakmai részleteibe nem avatkozott,

¹ A rendi országgyűlések oktatás- és nevelésügyi vitáiról, iratairól átfogó áttekintést nyújt Bényei Miklós: *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken*. Debrecen, 1994.

² Deák Ferenc beszédei. (Szerk. Kónyi Manó.) 1. köt. Budapest, 1903. 105. (a továbbiakban: Deák, 1903); újabban: Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek, 1. 1825—1849.* (Sajtó alá rend. Molnár András.) Budapest, 2001. 160. (a továbbiakban: Deák, 2001).

³ Deák Ferenc és Hertelendy Károly követjelentése. In: Deák, 1903. 545.; Deák, 2001. 299.

sőt azoktól tudatosan távol tartotta magát. Őt mindenekelőtt a jogi vonatkozások érdekelték, izgatták, különösképpen a király és az udvar, illetve a magyar nemzet viszonyát érintő közjog területe, amelyen fiatal korától rendkívül otthonosan mozgott.

A nevelési rendszer felügyelete

A reformkori oktatáspolitikai küzdelmek egyik kulcskérdése volt — szoros összefüggésben a nemzeti önrendelkezés igényével —, hogy a nevelésügyben kit illet az intézkedés joga: az uralkodót vagy az országgyűlést, netán a törvényhozás e két alkotóelemét együtt.

A király számára törvények biztosították az oktatási és nevelési intézmények feletti egyetemes felügyeleti, ún. felsőségi jogot (*jus majestaticum*). Mint a végrehajtó hatalom feje rendeletekkel kormányzott, de ezek az 1791: 12. tc. értelmében nem állhattak ellentétben a törvényekkel. Az abszolutizmusra törő I. Ferenc az oktatás- és nevelésügyet kizárólagos, ún. fenntartott felségi jognak tekintette, vagyis olyannak, amelyet az országgyűlés mellőzésével intézhet. Erre való hivatkozással utasította vissza a rendek kezdeményezéseit, és minden korlátozás nélkül igazgatta az állami, valamint a római és görög katolikus tanintézeteket, illetve az ezek és növendékeik fenntartására, ellátására létrehívott iskolai, konviktusi alapokat, alapítványokat. Halála után a kamarilla döntött (V. Ferdinánd nevében) ezekben a kérdésekben. Az udvar, a kormányzat szigorúan ellenőrizte az oktatást, és igyekezett megakadályozni a korszerűbb, önállóbb gondolkodás, gyakorlat térhódítását.⁴

A magyarországi ellenzék arra törekedett, hogy megváltoztassa ezt a korábban kialakult rendszert: megszüntesse a király, a kormányzat nyomasztó túlsúlyát, és biztosítsa a nemzet, közelebbről a rendi országgyűlés befolyását a nevelésügy, az oktatási intézmények irányításában, felügyeletében, az anyagi források ellenőrzésében. A liberális politikusok szorosan összekapcsolták ezt a követelést az iskolahálózat és az oktatás tartalmi, metodikai korszerűsítésének, továbbá az individuális szabadságjogok maradéktalan kiteljesítésének szándékával.

Deák Ferenc először az 1825—27. évi országgyűlésről kiküldött országos (vagy regnikoláris) bizottság latin eredetiben az *Opinio [...] rei literariae* címet viselő tanügyi (más fordításban: köznevelési és tudományos) munkálatával⁵ kapcsolatban fejtette ki álláspontját. 1832-ben őt kérték fel

⁴ Részletesebben l. Bényei M. i. m. 33—36.

⁵ Az operátum teljes címe: *Opinio excelsae regnicolaris-deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam articuli 67:1790/1 elaboratis systematicis operatis articulo 8. 1827. exmissae, circa objecta rei literariae*. Pozsony, 1830.

a Zala vármegyei észrevételek írásba foglalására.⁶ A lényegi problémát illetően gyökeresen eltért a véleménye az országos deputáció szóban forgó albizottságának javaslatától. A testület kormánypárti többsége elismerte a királyi felségjogot, és ebből következően a tan- és nevelésügy egészét — az uralkodó által — a Helytartótanácsra bízna, vagyis a rendeket továbbra is mellőzné. Ezzel szemben Deák Ferenc egyértelműen és erélyesen leszögezte: a nevelés felügyelete, a közoktatás irányítása az országgyűlés joga. Részletes indoklását érdemes teljes terjedelmében idézni, mert egyrészt az itt lerögzített elvekhez a reformkor végéig hű marad, másrészt jellegzetes példája a liberális ellenzék felfogásának. „Minekutána azonban a honi ifjúságnak neveltetése, s a szükséges tudományokban való oktatása a hazai tárgyak között oly jeles helyet foglal, hogy azt az országnak közelebbi figyelme alól elvonni, magát a hazának jövőjéé haszna és boldogsága tiltaná, mert az ifjúság az, mely az életkorban haladva a már elért tökéletes férjfiúi állapotban azon polgárokká leend, kikre a haza a maga állandó fennmaradását bízni, s a nemzet és constitutio [alkotmány] hív őreit benne szemlélni fogja; ezeknek vállain fog nyugodni jövőjében a közügyek kormányja, ezektől fog függni a nemzeti characternek és lételnek utóbbi fennmaradása, hogy tehát ők már éltök zsengejében oly neveltetést, és tudományokban oly oktatást nyerjenek, mely a nemzet lelkével tökéletesen megegyez, s mely őket utóbbi rendeltetésöknek megfelelni készítvén, a hazának igaz lelkes magyar fiaivá tegye, elkerülhetetlenül szükséges, hogy már idején korán formáltatásokra nézve azoknak, kiktől a haza szent ügyét és szabadságát sértetlenül fogják átvinni, befolyások és közelebbi elhatározások legyen.” Ezért „a neveltetés és tudományosodás dolga egyenesen, s időről időre a törvényhozó test elejbe adattassék, s egyedül csak azon intézetek, melyeket a törvényhozó test magától elhárítani jónak ítélvén, mások által kormányoztatni kíván és rendel, hagyattassék a helytartótanácsnak vezérlése alatt.”⁷ Összecseng ezzel az egyházügyi elaborátumnak a katolikus papneveldekre vonatkozó passzusát elmarasztaló rövid, ám nyomatékos kitétele: „minekutána egy szabad

⁶ Molnár András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. Századok, 1995. 391—392. (a továbbiakban: Molnár A., 1995); ugyanezzel a címmel és szöveggel: „Javítva változtatni.” Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2000. 267. (a továbbiakban: Molnár A., 2000). A szerző ugyanezt megerősítette: A fiatal Deák Ferenc. Budapest, 2003. 234. (a továbbiakban: Molnár A., 2003).

⁷ Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételei. [Zalaegerszeg], 1832. 116.; „Javítva változtatni.” Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. Zalaegerszeg, 2000. 206. (a továbbiakban: „Javítva változtatni”, 2000). Egy részét idézi Molnár A., 1995. 391., Molnár A., 2000. 268., Molnár A., 2003. 236.

alkotmányú országban minden köztárgyat illető dolgokat elintézni, az egyes polgároknak szintúgy mint az egész hazának boldogságát eszközteni, s így az ifjúságnak célarányos, és a közjónak előmozdítására hasznos neveltetését is elrendelni az ország törvényhozó testéhez méltán tartoznék, a nevendék papságnak neveltetése pedig, kik jövődöben a népet erkölcsre tanítani, s hasznos tanításaik által jó hazafiakká fogják nevelni a polgárokat, különösen illetné; azért határozotassék meg, hogy valamint a világi, úgy az egyházi ifjúság neveltetésének és oktatásának módja, s az ezt tárgyazó rendszabások időről időre az országgyűlése elejbe terjesztessenek.”⁸ Tehát Deák Ferenc tagadta a király korlátlan jogát, ki akarta ragadni a közoktatást a bécsi udvar kezéből. Hivatkozott a nemesi alkotmányra, az ifjúság nemzeti szellemű nevelésének fontosságára és az atyák természeti jussára.

A következő országgyűlésen a fiatal, még nem egészen harmincéves Deák Ferenc kilépett az országos politika színpadára: megyéje 1833 elején követté választotta. A diéta oktatás- és neveléspolitikai tanácskozásain ritkán hallatta a szavát, de amikor megszólalt, az imént idézett sorok szellemében tette; megfontoltan, a törvényesség talaján állva, ugyanakkor a nemzeti önrendelkezés és a polgárosodás célkitűzéseit szem előtt tartva.

Az iskolai alapítványok kezelése

Csatlakozott azokhoz a követársaihoz, akik kifogásolták a többnyire katolikus iskolai és konviktusi magánalapítványokról rendelkező 1791: 23. tc. sorozatos megsértését. A jogszabály (két korábbi törvénycikkely paragrafusait megerősítve) azt mondta ki, hogy a közoktatási, köznevelési alapok, alapítványok felhasználásáról a király egyedül, vagyis az országgyűlés megkérdezése nélkül intézkedik, az általa megbízott Helytartótanács pedig ezeket az alapítók szándéka szerint igazgatja.⁹ A kormányzók azonban a fundációkat gyakran nem az eredeti célra fordította, vagy a birtokokkal, jövedelmekkel nem megfelelően gazdálkodott. A vármegyék és a szabad királyi városok panaszai nagyon sokszor a diéta elé kerültek, és az országgyűlés közvetítésével, támogatásával jutottak el a királyhoz.

A legtovább húzódott a Bibits-alapítvány igen jellemző ügye. Bibits Jakab Arad megyei alispán 1751-ben saját költségén kisközművet létesített Szentanna mezővárosban. Özvegye, Tomián Margit 1772-ben hatosztályosra

⁸ Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételei. [Zalaegerszeg], 1832. 114.; „Javítva változtatni”, 2000. 201. Idézi Molnár A., 1995. 391., Molnár A., 2000. 267—268., Molnár A., 2003. 235.

⁹ Magyar törvénytár. 1740—1835. évi törvénycikkek. Budapest, 1901. 167. A korábbi törvények: 1715: 74. tc., 1723: 70. tc.; lásd: Magyar törvénytár. 1657—1740. évi törvénycikkek. Budapest, 1900. 501. és 629.

egésztette ki, majd három év múlva végrendeletileg egy konviktusra tett alapítványt, amely 1778-ban nyílt meg. II. József az utóbbit 1783-ban a többivel együtt eltörölte, a gimnáziumot 1788-ban Temesvárra telepítette át. A konviklust 1802-ben Nagyváradon újra felállították, de 1817-ben megint feloszlatták, és a növendékeknek ösztöndíjat utaltak ki.¹⁰ Arad megye többször tiltakozott, majd 1825-ben az országgyűléshez fordult segítségért. A rendek országos sérelemnek minősítették az eljárást, de a király 1827-ben elutasította az óvást¹¹, 1830-ban pedig a főrendekig sem jutott el. Az 1832 végén megnyílt országgyűlésre a megye ismét betérjesztette a panaszt, de most már egy tágabb ellenzéki követelés — az alapítványok feletti diétai ellenőrzés — keretébe ágyazva adta elő.¹² A sérelmi küldöttség, amelyben a kormánypárti követek és főrendek voltak többségben, teljes értetlenséget tanúsított az aradi kívánság lényegét, az országgyűlési felügyeletet illetően, a konkrét panaszra nézve pedig kielégítőnek vélte az 1827-es rezolúciót.¹³ Török Gábor, a megye második követe nem hagyta annyiban a dolgot. Az alsótábla 1835. február 25-i hivatalos, országos ülésén indítványozta, hogy a sérelmet külön terjesszék fel, mivel ez az egész hazát érinti. Szembefordulva a gravaminális küldöttség és a kormányzat álláspontjával, de bírálva a hatályos törvényekből fakadó gyakorlatot is, kijelentette: a nemességnek, az országgyűlésnek joga és felelőssége vigyázni arra, hogy a fundációkat ne vonják el a kitűzött céltől, és az újabb áldozattevőket ne riasszák el a gondatlan kezeléssel.¹⁴

A liberális követek messzemenően helyeselték az aradi felvetést. Köztük Deák Ferenc is, aki megjegyezte: „Küldői nagyon fájdalmasan veszik, hogy a' fundatiok nem arra a' végre fordíttatnak, melyre rendeltetnek.”¹⁵ Két

¹⁰ Márki Sándor: Arad iskolaügye 1695—1895. Magyar Paedagogia, 1895. 204—206.

¹¹ Felséges Első Ferencz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Városában 1825-dik esztendőben, Szent-Mihály Havának 11-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének írásai. Posony, 1825—1827. 1. köt. 465., 3. köt. 1470. (a továbbiakban: Ogy írásai, 1825—27).

¹² Felséges Első Ferencz austriai császár, Magyar és Cseh Ország koronás királyától Po'sony szabad királyi várossába, 1832ik esztendőben, karácson havának 16ik napjára rendeltetett Magyar Ország gyűlésének írásai. 2. köt. Posony, 1833. 136. (a továbbiakban: Ogy írásai, 1832—36).

¹³ Uo. 136—138.

¹⁴ Felséges első Ferencz austriai császár, Magyar és Cseh ország koronás királyától Po'sony szabad királyi városába 1832ik esztendőben, karácsony havának 16ik napjára rendeltetett Magyar ország' gyűlésének jegyző könyve. 10. köt. Posony, 1835. 245—247. (a továbbiakban: Ogy jkv, 1832—36).

¹⁵ Uo. 248.

héttel később, 1835. március 11-én, a követi tábla nem hivatalos, kerületi ülésén látszólag formai okokra hivatkozva, valójában taktikai megfontolásból pártolta a javaslat második részét is: nem biztos, hogy a sérelmeket tárgyalják — mondta —, ezért „nehogy tehát a nemzeti neveléssel összekötött eme fontos tárgyban önhibánk által halasztást okozzunk, a kért külön felírást szükségesnek ítéli.”¹⁶ Az alsótábla többsége azonban megakadályozta, hogy ezt a pontot kiemeljék a sérelmek és kívánatok közül.¹⁷ Azokkal együtt — a főrendek kezdeti ellenkezését legyűrve — mégis felterjesztették az uralkodóhoz. Királyi válasz csak a következő diétán érkezett: korábbi intézkedésekre utalt, amelyek semmissé tennék a panaszt; az országgyűlési felügyeletre vonatkozó igényt pedig — mint az várható volt — kereken elutasította.¹⁸

Deák Ferenc következetes magatartásának köszönhető, hogy Arad megye egy másik fontos, de kellően át nem gondolt javaslata nem szerezhette többséget. A problémát a magyarországi görögkeleti egyház iskolafenntartó és -irányító tevékenységének súlyos ellentmondásai hozták felszínre. A tekintélyes méretű illír nemzeti alap és több más alapítvány ellenére a közel hárommilliónyi ortodox vallású lakosság körében a közoktatás nagyon elhanyagolt állapotban volt. Különösen a népneveléssel törődtek keveset, de a papképzés is igen alacsony színvonalon folyt. Az egyházon belül a szerb vezetés dominált, így a tanügyi önkormányzatból is csaknem teljesen kizárták a román püspökséget, az egyházközségek több mint egyharmadát, és ezeken a területeken az átlagosnál is rosszabb volt az iskolák helyzete.¹⁹ Érthető tehát, hogy a reformkori országgyűléseken először a románlakta Arad megye tette szóvá a görögkeleti papok műveletlenségét és az iskolák elmaradottságát. Az 1834. március 15-én beterjesztett országos sérelmek és kívánatok között szereplő indítványában utalt arra, hogy ebben az ügyben 1827-ben már felírt a királyhoz, de választ nem kapott. Most azt szeretne volna elérni, hogy az országgyűlés kérje meg az uralkodót: a karlovicai érsek gondozásában lévő illír nemzeti pénztár és a gazdag ortodox kolostorok jövedelmeiből

¹⁶ Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. 4. köt. Budapest, 1959. 249. (a továbbiakban: Kossuth, 1832—36).

¹⁷ Ogy jkv, 1832—36. 10. köt. 247—250.

¹⁸ Felséges Első Ferdinánd Ausztriai Császár, Magyar és Csehországoknak e' néven Ötödik apost. Királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország közgyűlésének írásai. 2. köt. Posony, 1840. 404. (a továbbiakban: Ogy írásai, 1839—40).

¹⁹ Vö. Moldován Gergely: Ságuna András. Budapest, 1916. 13.; Fényes Elek: Magyarország statistikája. 1. köt. Pest, 1842. 111—112. A görögkeleti egyház szerb vezetéséről: Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, 1980. 394.

állítsanak fel a románok számára papnevelő és tanítóképző intézeteket.²⁰ Mindezzel a gravaminális küldöttség és az alsótábla is egyetértett.²¹ Az 1835. július 16-i országos ülés viszont elutasította Arad megye kiegészítését, mely szerint a karlovicai érsek által kezelt pénzről évente számadást kellene bemutatni a Helytartótanácsnak. Ezt elsősorban Deák Ferenc ellenezte, aki azzal érvelt, hogy a görögkeleti egyház privat fundációját — amilyen más vallásfelekezeteknek is van — csak akkor lehet a közhatalom ellenőrzése alá vonni, ha hiány, azaz értékcsökkenés esetén vállalják a pótlását.²² Rejtetten benne foglaltatott ebben az a gondolat is, hogy amennyiben az állam jogot formál a közoktatás valamely területének irányítására, kötelessége annak anyagi-pénzügyi ellátásáról is gondoskodni. Később ez a forradalmi törvények egyik fontos alapelve lett.²³

A katonai akadémia ügye

Szinte az egész reformkoron végighúzódo vitatéma volt a Ludovika Katonai Akadémia sorsa. Miután a már 1808-ban törvénybe iktatott tanintézet pénzalapja önkéntes adományokból jött össze és továbbra is így akarták bővíteni, valamint országgyűlési úton határoztak a létesítéséről, jogállása is eltért a többi iskolától. A főfelügyelet a királyt illette ugyan, de a rendek saját befolyásukat is meg akarták tartani, ezért kimondták, hogy „az akadémia intézményének természetét, jellegét s rendeltetését országgyűlésen kívül megváltoztatni” nem lehet. A legfőbb igazgatást a nádorra, mint az ország főkapitányára bízták azzal, hogy minden diétán köteles beszámolni a pénzalap állapotáról, az intézet működéséről. Az 1808: 7. tc. az alapítványtevők jogait, az akadémia belső szervezetét is megállapította.²⁴

Bár tetemes felajánlások történtek, a bécsi udvar minduntalan halogatta a megnyitást, még József nádor sürgetéseit is figyelmen kívül hagyta. Közben a devalváció folytán a fundáció értéke jelentékenyen csökkent.²⁵ Az abszolutisztikus kormányzás éveiben tehetetlenségre kárhóztatott megyék csak az 1825—27-es diétán szorgalmazhatták a Ludoviceum tényleges felállítását. Az ekkori engedékeny hangú királyi leirat²⁶ nyomán végre előre

²⁰ Ogy írásai, 1832—36. 1. köt. 101—102.

²¹ Uo. 4. köt. 309.

²² Ogy jkv, 1832—36. 11. köt. 107.

²³ Bényei M. i. m. 344—348.

²⁴ Magyar törvénytár. 1740—1835. évi törvénycikkek. Budapest, 1901. 391—407.

²⁵ Ajtay Endre: A váci Ludoviceum története. In: A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. Budapest, 1930. 44—51., 68—116.

²⁶ Ogy írásai, 1825—27. 3. köt. 1747—1749.

mozdult az ügy: 1829-ben Pesten telket vásároltak, majd 1830-ban megindult az építkezés.²⁷ A nem sokkal később megnyílt országgyűlésen egy új szempont vetődött fel. Mindeddig az összegyűlt pénzek felhasználása és egy új rendi intézmény létrehozása volt az elsődleges cél, most az épülő főiskola nemzeti jellegének biztosítása került előtérbe. Nevezetesen az, hogy a katonai akadémián a magyar legyen a tanítás nyelve a tervezett német helyett. Ha ez teljesül, a megyék hajlandók a pénzalap hiányát országos ajánlással pótolni. A sérelmi feliratban ezt az uralkodóval is tudatták²⁸, de a tanácskozás vége felé tartván, választ már nem kaphattak.

A következő országgyűlésen a követi utasítások alapján két konkrét indítvány hangozott el: szavazzák meg az építkezés befejezéséhez és a tanítás megkezdéséhez szükséges összeget; küldjenek ki választmányt a nemzeti célokhoz igazodó tanulmányi rend kimunkálására. Sem az alsó-, sem a felsőtáblán nem volt egyetértés ebben a két kérdésben, és csak kemény viták, többszöri üzenetváltás során alakult ki a többségi vélemény. Végül is a rendek 1836 elején úgy döntöttek, hogy hajlandók megfizetni — kötelező, országos ajánlással, subsidiumként — egy tekintélyes összeget (309 ezer pengő forintot), de ragaszkodnak a magyar oktatási nyelvhez, és beleszólást követelnek a nevelési rendszer megállapításába, vagyis az 1808-ban jóváhagyott szisztéma felülvizsgálatába. Az átdolgozással megbízandó országos választmányának tagja lett volna Deák Ferenc is.²⁹

A kormánypárti ellenvetéseket az alsótábla elnöke, Somssich Pongrác személynek foglalta össze az 1836. február 18-i országos ülésen. Az eredeti szisztéma változatlan megtartását négy dologgal indokolta: annak idején törvényt alkottak róla, a király is jóváhagyta; ha azt kívánják, hogy a Ludoviceumból ugyanúgy lépjenek ki a növendékek, mint az ausztriai katonai intézetekből, akkor a tanulmányi rendnek is hasonlóknak kell lenni; a fundátorok 1808-ban az akkor meghatározott rendszerhez kötötték alapítványukat, szándékuktól pedig nem lehet eltérni; az új nevelési rendszer hosszas egyezkedés tárgya lesz, és így hátráltatja a november 1-jére kitűzött megnyitást.³⁰ Ezeknek a valóban mérlegelendő érveknek a cáfolatát a liberális

²⁷ Bachó László: A pesti Ludoviceum története 1830-tól 1848-ig. In: A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. Budapest, 1930. 123—149.; Zádor Anna: Pollack Mihály. Budapest, 1960. 288.

²⁸ Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossában, 1830. Esztendő' Szent Mihály Havának 8. napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai. Posony, 1830. 565.

²⁹ Az alsótábla az 1836. jan. 29-i kerületi ülésen választotta meg saját delegáltjait: Kossuth, 1832—36. 5. köt. 462.

³⁰ Ogy jkv, 1832—36. 13. köt. 420—421.; Kossuth, 1832—36. 5. köt. 485.

ellenzék nevében Deák Ferenc vállalta. Abból az ismert elvből indult ki, hogy az országnak (a nemzetnek) joga és kötelessége „a haza serdülő polgárinak nevelését gondos szemekkel kísérni”. Ezt az alapítók akarata legkevésbé sem csorbíthatja: „mert akár publicus, akár privatus alapítványt oly alapra építetve vélni nem lehet, hogy a nevelés rendszere az időnek minden új kívánati, a haladott műveltség s a tudományoknak minden új fejleményei között is örökre változatlan maradjon...” Az alapítványok célja nem módosul, az egykori tanulmányi rendet viszont mindenképpen meg kellene vizsgálni, nincs-e benne olyasmi, „aminek századunk haladott lelkéhez, s az idő kívánatihoz alkalmaztatni s javíttatni kellene? Mert átaljában legforróbb óhajtasink közé számíthatjuk: vajha a nevelésnek fontos dolgát a status gondoskodása szakadatlan figyelemmel, s évről évre javítva kísérelje!” Vagyis a hadászat előrehaladása és a nemzeti fejlődés egyaránt megköveteli a korszerűsítést. Elutasította azt a nézetet is, mely szerint előbb induljon be az intézet, majd javítanak rajta később. A tapasztalat azt bizonyítja — mondta —, hogy „sokkal könnyebb első kezdetben a hibát kikerülni, mint orvosolni, midőn már előítéletek, s a hazánkban oly hatalmas szokás által felszenteltetett.”³¹ Deák tehát rendkívül diplomatikusan, de nagyon határozottan szögezte le: a Ludovika Katonai Akadémia nemzeti intézmény, amely felett az országgyűlés rendelkezik; a tanításnak nemzeti szellemben és a modern hadtudomány alapján kell folyni; a megnyitás (és a pénzajánlat) feltétele a nevelési rendszer revíziója; az oktatás nem indulhat meg az udvar elképzelése szerint, mert később már aligha tudnak rajta változtatni. Felszólalásának lényegi elemei képezték a gerincét az alsótábla második üzenetének.³² Bár a két tábla közötti egyezés több hónapos huzavona után létrejött, az 1836. április 29-én felküldött törvényjavaslatot az udvar rögtön, már április 30-án elutasította.³³

A két zalai követ elkeseredetten jelentette küldőinek, szoros összhangban Deák diétai beszédének tartalmával: őfelsége nem fogadta el a nemzeti ajánlást, „mi tehát látván, hogy ezen önköltségünkön felállítandó intézet nevelési rendszerét is a mi kizárásunkkal kívánja elrendelni a kormány, s nem akarván a nemzet pénzén egy oly intézetet létrehozni, mely nevédekinkben a nemzetiséget is elfojtva, azokat nem magyar honfiakká, hanem csak Ausztria katonáivá formálhatná, készebbek voltunk inkább az intézet felállítását ezúttal felfüggesztve látni, mint feljebb említett feltételeinktől elállani...”, ezért visszavonták az országos, kötelező ajánlást.³⁴

³¹ Kossuth, 1832—36. 5. köt. 486.; jóval rövidebben: Ogy jkv, 1832—36. 13. köt. 421.

³² Ogy írásai, 1832—36. 7/1. köt. 104.

³³ Uo. 7/2. köt. 632—633. és 727—728.

³⁴ Országgyűlési követjelentés. Zalaegerszeg, 1836. június 20. In: Deák, 2001. 151—152.

Ily módon a magyar katonai főiskola 1836. november 1-jei megnyitása lehetetlenné vált. Bár az épület 1836 végére elkészült³⁵, a Ludoviceum egyelőre áldozatul esett az osztrák centralizációs politikának, amely a hadsereg nyelvi egységét a harcképesség legfőbb biztosítékának tekintette, amely a közoktatásügyi felségjogra nézve a kizárólagosság elvét hirdette és a birodalom szempontjából veszedelmesnek ítélte annak bármilyen megosztását a korona és a magyar nemzet között.³⁶

Az ismertetett országgyűlési határozat megisméltésére hatalmazta fel a követeit Zala megye 1839-ben.³⁷ Az ellenzéki többség ekkor is ragaszkodott a visszavetett törvényjavaslatban foglaltakhoz. Különösen a nevelési rendszer országgyűlési felülvizsgálatát, tehát az országos választmány kiküldését tartották fontosnak, sokkal fontosabbnak, mint a magyar tannyelvet. Az udvar ellenállásának fő okát ugyanis az előbbi követelésben látták. A királyi leiratból csakis arra következtethettek — mondta 1840. május 4-én Deák Ferenc —, „hogy a' Kormány a' nevelésben való betekintést nem akarja megengedni, 's azon fogva egy oly intézetet, melynek nevelés rendszerében a' nemzet nem avatkozhatik, alapítani nem akartak, és így az ajánlást visszahúzták, — nem egyedül a' magyar nyelv volt tehát az, mely ezen intézet létrehozását akadályoztatta, hanem azon princípium, hogy a' nevelési rendszer eránti rendelkezést a' nemzet magának fenntartani kívánta.” Az ajánlás megújításának, az akadémia immár 1840. november 1-jére tervezett megnyitásának alapvető feltételül szabta, hogy a nemzet (a nemesség) biztosítékot kapjon: „a' nevelési rendszert az országos Biztosság megvizsgálhatja. . .” Ugyanakkor a magyar tannyelvet nem tekintette elengedhetetlen kritériumnak.³⁸ Az ellenzék zöme nem óhajtott ilyen finom megkülönböztetést tenni, számukra a magyar tannyelv és az országgyűlés befolyása egyaránt a nemzeti jelleg, a nemzeti méltóság garantálásának eszköze volt. Ezért utaltak mindkettőre a feliratban, amelyhez mellékeltek az 1836-ban egyszer már

³⁵ Bachó L. i. m. 164.; Zádor A. i. m. 292—293.

³⁶ Vö. Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora, 1815—1847. (A magyar nemzet története, 9.) Budapest, 1897. 398.

³⁷ Zala megye országgyűlési alaputasításának tervezete. 1839. május 6. In: „Tekintetes karok és rendek!” Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825—1848. (Szerk. Molnár András.) Zalaegerszeg, 2003. 135. (a továbbiakban: „Tekintetes karok és rendek!”, 2003).

³⁸ Felséges Első Ferdinánd Austriai Császár, Magyar és Csehországoknak e' néven ötödik apost. Királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent-Iván havának 2-dik napjára rendeltetett Magyarország Közgyűlésének jegyző könyve. 3. köt. Pozsony, 1840. 72. (a továbbiakban: Ogy jkv, 1839—40).

felküldött törvénytervezetet.³⁹ Az uralkodó azonban nem is válaszolt a felterjesztésre. Az udvar makacs volt, és az országgyűlés sem engedett, mert nem engedhetett. „Bármennyire kívánatos volna is ezen intézetnek minél előbbi létrehozása, de azt a nemzet jussainak sérelmével s nemzetiségünk kárával megvásárolnunk nem lehetett” — írta Deák Ferenc és Hertelendy Károly a zalai követjelentésben.⁴⁰

A Ludoviceum a közoktatás feletti ellenőrzésért vívott harc egyik erőpróbájává vált, ezért nem jutottak előbbre a következő országgyűlésen sem, az utolsó rendi diétán pedig idő nem volt a kérdés tárgyalására. Az 1849 eleji rövid kísérlet⁴¹ után a magyarországi katonai főiskola, a Ludovika Akadémia csak újabb évtizedek elteltével, 1872-ben nyílt meg.⁴²

A népnevelés fejlesztése

Nagy felháborodást váltott ki az 1832—36-os országgyűlés utolsó napjaiban az a királyi leirat, amely nem járult hozzá, hogy a rendek a népoktatás kiterjesztésére és színvonalának emelésére szánt tanítóképzők, valamint az ipari-technikai, vagyis a polgári fejlődést szolgáló politechnikum felállításának előkészítésére országos bizottságot küldjenek ki. Ez szükségtelen — szólt az indoklás —, mert az uralkodó tiszténél fogva intézkedik majd. Az események feltűnően gyorsan zajlottak: a két tábla 1836. április 28-án terjesztette fel a törvényjavaslatot és a rezolúció már másnap megérkezett.⁴³

Az április 30-án felolvasott leiratot az aznap délutáni kerületi és a másnapi országos ülésben az ellenzéki követek hevesen bírálták. Úgy fogták fel — a valóságnak megfelelően —, hogy a kormányzat a közoktatás feletti felségi jogra való hivatkozással meg akarja gátolni a nemzeti kezdeményezés sikerét. Deák Ferenc hosszabb beszédet mondott. Szokatlanul kemény szavakat használt, ám a finom irónia eszközével is élt, majd megjövendölte a politikai vezetőréteg, a nemzet öntevékeny lépéseit. Először arra mutatott rá: az azonnali válasz azt bizonyítja, hogy az udvar döntése előre elhatározott volt. Úgy vélte, bármennyire rossz a rezolúció tartalma, morálisan jóra fordítható, mert eloszlatta a kormányba vetett remény utolsó kis illúzióját is, kigyógyított némelyeket a túlzott bizalom betegségéből. „Mi nem kérünk pénzt a kormánytól, nem munkát, nem engedélyt, még csak tanácsot

³⁹ Ogy írásai, 1839—40. 4. köt. 134—135.

⁴⁰ Deák, 1903. 536.; Deák, 2001. 291.

⁴¹ Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. (Szerk. Beér János.) Budapest, 1954. 78.

⁴² A magyar kir. honvéd Ludovika Akadémia története. (Szerk. Bachó László.) Budapest, 1930. 353. Az 1872: 16. tc. rendelkezett erről.

⁴³ Ogy írásai, 1832—36. 7/2. köt. 608—610. és 702—703.

sem, nem bántottuk a királyi jussokat, nem akartunk magunknak újakat szerezni, csak azt jelentettük ki, hogy tervet szeretnénk a népnevelés s közművészet⁴⁴ tárgyában készíteni, a kormány azonban ezt is megtagadja.” És mi következik ebből? — tette fel a kérdést. Rögtön felelt is rá: az udvar me-rev magatartása keserúséget és dacot szül. „...ismét elszaporodik néhány keblekre [sic!] azon érzés, hogy a kormány látni kezdvén, miképpen tán még Magyarország is csakugyan lehet boldog valaha, efelett aggodalomba esett, hogy valamiképp boldoggá ne lehessen, ily resolútiókat bocsát ki. Szerencsétlen politica, nyomorult fonák calculus!” A követek magukkal viszik a keserúséget, az átszivárog küldőikbe, a lakosságba, és három év múlva hasonló érzéssel gyűlnek össze. „Hogy ez így van, így lesz, annak béléltására csak nem igen nagy jóslói talentum vala szükséges...” Befejezésül indítványozta a felírás megújítását, és sok más társához kapcsolódva kijelentette: „én is azt tartom, hogy a nemzet fog gondoskodni magáról.”⁴⁵

A május 1-jén elfogadott felirat igen öntudatos fogalmazásban az alsótábla ülésein elhangzottak tömör summázatával ismételten kinyilvánította, hogy a rendeknek törvény adta joguk a gyermekek és az ifjak neveléséről gondoskodni.⁴⁶ Az udvar erre már nem válaszolt.

Deák Ferenc követjelentése a diétai felszólalások érvelését vitte tovább, mélyítette el, és híven tükrözte a reformellenzék hangulatát. „Ismét tehát ki akarja zárni a kormány nemzetünket legszentebb jussából, a nevelésnek elrendeléséből, holott minden egyes polgárnak sérthetetlen jussa van öngyermekei nevelésére fölügyelni, és még egyes polgárt sem szabad a kormánynak ezen juss törvényes gyakorlatában kényszerítőleg háborgatni, annyival kevésbé lehet pedig az egyes polgároknak összességét, az egész nemzetet megfosztani azon hatalomtól, hogy a nevelés elrendelésében elhatározó befolyással legyen; mert hisz sem a nemzet, sem az egyes polgárok le nem mondtak atyai jussaikról, nem adták át öngyermekeiket és azoknak nevelését, lelki művelődését és egész jövődjét a kormánynak határtalan intézkedései alá.” A kormány eddig sem sokat tett a nevelés ügyében — folytatta —, és félő, hogy ezután sem fog, ezért „gondos figyelemmel, munkás iparkodással, sőt, ha szükséges, áldozatokkal is kell segítenünk önmagunknak a nép nevelésén és erkölcsi kifejlődésén, s ha közegyetértséssel, csüggedést nem ismerve, mi magunk iparkodunk teljesíteni őseinknek e részben elmulasztott köte-

⁴⁴ A korabeli szóhasználatban a művészet az ipar, a mesterségek szinonimája volt. A politechnikumot felsőfokú műszaki és iparoktatási intézményként képzelték el.

⁴⁵ Kossuth, 1832—36. 5. köt. 683—684.; a felszólalás szövegét közli: Deák, 1903. 263—264.

⁴⁶ Ogy írásai, 1832—36. 7/2. köt. 711.

lességét, rövid időn idegen segéd nélkül haladni fogunk országunk virágzó boldogságának eszközlésében.”⁴⁷

A királyi leirat teljesítése egyelőre késett. Zala megye azonban nemcsak ezért, sokkal inkább azért — Deák Ferenc szavaival —, mert „a nemzetet azon törvényes és természeti jogától, hogy nevelés elrendelésébe befolyással legyen, megfosztani nem lehet”, 1839-ben újra szorgalmazta az országos választmány kiküldését.⁴⁸ 1839. december 17-én az országgyűlésen meg is bíztak egy kerületi választmányt a népnevelés fejlesztéséről szóló törvénytervezet kidolgozásával.⁴⁹ Így akarták elejét venni, „nehogy még az előmunkálatokban és a javaslat készítésében is gátot tegyen ismét valamely királyi válasz” — magyarázta meg utólag az eljárást Deák Ferenc a követjelentésében.⁵⁰ A választmány meg is kezdte a munkát, de csak a diéta vége felé fejezte be. Jelentéséről idő hiányában már nem tanácskoztak.⁵¹ A további teendőket megint csak Deák Ferenc fogalmazta meg legpontosabban, változatlanul tettekre sarkallva a megyéket és az embereket. „Szükséges, hogy a jövő törvényhozás e tárgyat ismét csüggedést nem ismerő szilárdsággal fölvegye, s abban, amit lehet, törvény által is eszközölni mindenképpen igyekezzen. Addig is pedig közhatóságok és egyes polgárok tegyenek mindent, ami hatalmukban áll...”⁵²

A tanítóképzők követelése ezúttal a magyar nyelvi feliratba került. A királyi válasz 1840. március 14-én a kívánság teljesítéséről szólt: elrendelte preparandiák létesítését.⁵³ Az udvart három ok készítette erre a lépésre. Az egyik a rendekkel kötendő általános kompromisszum szándéka. A másik a reformellenzék átfogó oktatáspolitikai programjának leszerelésére irányuló

⁴⁷ Deák Ferenc és Hertelendy Károly követjelentése, 1836. június 20. In: Deák, 1903. 306—307.; újabban: Deák, 2001. 160—161.

⁴⁸ Zala megye országgyűlési alaputasításának tervezete. 1839. május 6. In: „Tekintetes karok és rendek!”, 2003. 141. — Azt, hogy a követutasítást Deák Ferenc szövegezte, Degré Alajos bizonyította: Zala megye 1839. évi követutasítása. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Zalaegerszeg, 1976. 227.

⁴⁹ Stuller Ferenc: Országgyűlési Tudósítás, 1839. jún. 7.—1840. máj. 12. 5. köt. 110/2. f. (OSZK Kézirattára Quart. Hung. 1426.); Konkoli Thege Pál: 1840-dik évi országgyűlés. Pest, 1847. 1. köt. 417.

⁵⁰ Deák Ferenc és Hertelendy Károly követjelentése, 1840. július 27. In: Deák, 1903. 545.; Deák, 2001. 299.

⁵¹ Stuller F. i. m. 7. köt. 150/1. f.; Konkoli Thege P. i. m. 1. köt. 527.

⁵² Deák Ferenc és Hertelendy Károly követjelentése, 1840. július 27. In: Deák, 1903. 545.; Deák, 2001. 299.

⁵³ Ogy írásai, 1839—40. 2. köt. 10., 12., illetve uo. 3. köt. 126.; a rezolúció magyar fordítása: Szakál János: A magyar tanítóképzés története. Budapest, 1934. 27.

törekvés. A harmadik tényező a katolikus főpapok sikeres akciója volt (több helyen alapítottak tanítóképzőt). Vagyis Bécsben attól féltek, hogy az ügy kisiklik a kormányzat kezéből. A liberális követek és főrendek megsejtették, hogy mi van a kedvező leirat hátterében, és egyébként is sérelmezték, hogy az udvar ismét az országgyűlés megkerülésével intézkedett. Ezért indítványozta Deák Ferenc az 1840. április 8-i kerületi ülésen, hogy köszönetet mondva a gondoskodásért, kérjenek bővebb felvilágosítást arról, „e’ részben minő rendelkezések? hol és mely móddal tétettek?”⁵⁴ Ehhez mindkét tábla többsége hozzájárult, de a május 5-i rezolúció a feliratnak ezt a pontját figyelmen kívül hagyta.⁵⁵

A vármegyei közgyűlés elé terjesztett beszámolójában Deák Ferenc a diéta oktatás- és nevelésügyi vitáinak tanulságai alapján és a bécsi udvar egyes, a megbékélés irányába mutató gesztusai ellenére ismételten szükségesnek ítélte kifejezésre juttatni azon meggyőződését, „hogy a nevelésnek elrendelésére felügyelni a nemzet legszentebb jussa, s hogy éppen ebben korlátozni a nemzetet annyi, mint az egyes polgároknak atyai jussait is megszorítani.”⁵⁶ Világosan felismerhető ebben az argumentumban a politikus szemléletének az a fontos, sokszor emlegetett sajátossága, hogy a nemzeti és polgári reformok megvalósítását nagyon gyakran a természetjogra hivatkozva igyekezett előmozdítani.⁵⁷

A következő országgyűlésen az alsótáblán már az első napokban szóba került a népnevelés ügye. 1843. június 2-án megint kiküldtek egy kerületi választmányt egy új törvényjavaslat összeállítására. A Pest megyei Ráday Gedeon gróf kezdeményezésére a részvételre felkérték a diétától távolmaradt Deák Ferencet, sőt a bizottság elnökévé is megválasztották.⁵⁸ Ő azonban július 11-én kelt levelében lemondott e tisztségről és a tagságról.⁵⁹ Az indoklás a borsodi Palóczy Lászlóhoz — aki ekkor is Pozsonyban volt — július 12-

⁵⁴ Stuller F. i. m. 7. köt. 115/1. f.; Konkoli Thege P. i. m. 1. köt. 416.

⁵⁵ Ogy írásai, 1839—40. 4. köt. 149. és 169.

⁵⁶ Deák Ferenc és Hertelendy Károly követjelentése, 1840. július 27. In: Deák, 1903. 545.; Deák, 2001. 299.

⁵⁷ Vö. Sándor Pál: Deák Ferenc a történelmi személyiség. Századok, 1993. 1. sz. 9.; Molnár András: Bevezetés. In: Deák Ferenc. Budapest, 1998. 14.; Stipta István: Deák Ferenc nézetei a jogról, igazságról és hatalomról. Jogtörténeti Szemle, 2003. 3. sz. 1.

⁵⁸ Kovács Ferenc: Az 1843/44-dik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Budapest, 1894. 1. köt. 251.; Záborszky Alajos: Országgyűlési Tudósítások. Posony, 1843. máj. 21.—nov. 11. 174. (OSZK Kézirattára Quart. Hung. 1425.) — A megválasztott tagok névsorát a június 8-i kerületi ülésen olvasták fel és hagyták jóvá: Kovács F. i. m. 1. köt. 273.

⁵⁹ Ferenczi Zoltán: Deák élete. Budapest, 1904. 1. köt. 401—402.

én írt soraiban olvasható. Deák két nyomós okot említett: egy jogit és egy szakmait. Szerinte a kerületi választmányok nem önálló testületek, csak a kerületi ülések némileg külön szekciói. Ezért olyan tagokat, akik nem követek, csak akkor kell választani, ha azok a kitűzött tárgyban elméletileg vagy gyakorlatilag „valóságos specialisták”. Ő viszont a szóban forgó témakörben nem szakértő, és „bizonyosan találtak volna másokat, különösen a népnevelésre, reál iskolákra, műegyetemre nézve, kik e tárgyokban nálamnál sokkal, igen sokkal többet tudnak, s a választmánynak sokkal többet használhattak volna.” Mégis megjegyezte: ha az országgyűlés tagja lenne, elfogadná a felkérést.⁶⁰ Deák Ferenc vonakodása szakmai szempontból érthető: a nevelés- és oktatásügy részkérdéseinek megvitatásába — mint szó esett róla — sem korábban, sem később nem kapcsolódott be. Politikai téren viszont emelhetne volna a választmány tekintélyét, és sokat segíthetett volna egy törvénytervezet előkészítése, megszövegezése során sűrűn felmerülő politikai-jogi problémák megoldásában. Mert ebben vitathatatlanul elsőrangú specialista volt.

A liberális programban egyre nagyobb súlyt kapott az a törekvés, hogy a nevelésügy irányítását kivegyék a bécsi udvar kezéből. A reformellenzék minden alkalmat megragadott, hogy kinyilvánítsa: a nemzetnek alkotmányos joga a nevelésről, az oktatási rendszerről törvényhozási úton, vagyis az országgyűlésen intézkedni. A Deák Ferenc által is erőteljesen támogatott, nem kis részben a deáki szellemben fogant követelés megvalósítása azonban sokáig áthághatatlan közjogi akadályokba ütközött. 1848 tavasza, a márciusi polgári forradalom gyökeresen megváltoztatta a helyzetet. A felelős magyar kormány megalakulásával és az áprilisi törvények szentesítésével e területen is érvényre jutott a nemzeti önrendelkezés elve, és tér nyílt a polgárosodás követelményeihez illeszkedő modernizációra.

⁶⁰ Régi Okiratok és Levelek Tára, 1905. 3. füz. 56—57.